

ZAVIČAJ FRA BERNARDINA DRIVODILIĆA U NJEGOVO DOBA (15. st.)

Uz 500. obljetnicu *Lekcionara fra Bernardina "Splićanina"*
(1495.-1995.) *

JOSIP FRANULIĆ
Gdinj

UDK 271.3
Izvorni znanstveni rad

Na temelju arhivske građe i objelodanjene literature, Auktor opisuje Nerežišća, zavičajno mjesto fra Bernardina Drivodilića ("Splićanina"), priređivača prve knjige na hrvatskom jeziku tiskane latiničkim slovima u Veneciji 1495. godine. Opisuje se civilna i crkvena arhitektura, stanovništvo i sačuvani umjetnički predmeti iz 15. stoljeća.

Da je fra Bernardin zvan Splićanin (+ 1499.), franjevac konventualac samostana sv. Frane u Splitu, priređivač *Lekcionara* - hrvatskoga latiničkog prvotiska iz 1495. g. - rodom s otoka Brača i prezimenom Drivodilić, naša je kulturna javnost doznala 1986. g. iz pera mr. fra Petra Runje, TOR.¹ On, doduše, u svojim istraživanjima

* Obilježavajući 500. obljetnicu hrvatskoga latiničkog prvotiska, *Lekcionara* fra Bernardina Splićanina iz 1495. g., pod visokim pokroviteljstvom hrvatskoga presjednika dr. Franje Tuđmana i nadbiskupa zagrebačkoga dr. Franje kard. Kuharića, u splitskome samostanu sv. Frane od 1. do 3. listopada 1995. održan je znanstveni skup o fra Bernardinu Splićaninu i samostanu sv. Frane u Splitu. Budući da je fra Bernardin Splićanin bio rodom iz Nerežišća na Braču i prezimenom Drivodilić, zadnjega dana znanstvenog skupa obilježen je dotični jubilej također i u fra Bernardinovu zavičaju. U sklopu nerežiškoga dijela slavlja održao je ovo predavanje domaći sin don Josip Franulić, koji je napisao i tekst za tada otkrivenu spomen-ploču: FRA BERNARDINU DRIVODILIĆU / PRIREĐIVAČU "LEKCIONARA" TISKANOGA 1495. / O 500. OBLJETNICI TE PRVE HRVATSKE LATINIČKE KNJIGE / SVOJEMU ZNAMENITOMU MJEŠTANINU / NEREŽIŠĆANI 1995.

¹ P. RUNJE, Fra Bernardin (Splićanin) Drivodilić i hrvatski Evandelistar tiskan u Veneciji 12. ožujka 1495., *Marulić* 19 (1986), 2, 159-166. Prije toga rada isti je auktor napisao članak, naime: P.R., Fra Bernardin Drivodilić - izdavač *Lekcionara*,

nije našao izrijekom zapisano iz kojega bračkog naselja potječe fra Bernardin Drivodilić, ali je - pozivajući se na najmjerodavniji auktoritet u predmetu podrijetla bračkog stanovništva, prof. Andru Jutronića - u svojem radu točno zaključio: "*Budući da su Drivodilići podrijetlom iz Nerežišća, držim da je pok. fra Bernardin Drivodilić 'Splićanin' s otoka Brača, iz mjesta Nerežišća.*"²

Doista, Nerežišća su postojbina roda Drivodilića. Na Braču ih nalazimo jedino u Nerežišćima ne samo u 17. i 16. st.³ nego već u 15. stoljeću. Naime, 1497. g. spominje se fra Bernardinov srodnik, ujedno i njegov suvremenik, Ciprijan Drivodilić, za kojega se doslovce navodi da je iz "*mjesta Nerežišća na otoku Braču*".⁴

Fra Bernardinovi roditelji zvali su se Juraj i Radoslava, a imao je i brata Marina.⁵ Znakovito je da su spomenuta dva muška imena, naime Juraj i Marin, nosila još dvojica svećenika Drivodilića iz Nerežišća.

Don Juraj Drivodilić (oko 1509. - 1602/3.), sin Marinov, bio je župnikom u zavičaju i veliki je dobrotvor poljičkih svećenika glagoljaša pri njihovom dolasku u Blaca na Braču 1550. godine.⁶ Nije isključeno da je don Jurjev otac Marin zapravo već spomenuti fra Bernardinov brat Marin: po tome bi don Juraj bio fra Bernardinov

Glas Koncila 25 (1986.), 1, 13. - Nakon toga važno otkriće o fra Bernardinovu podrijetlu objavio je i J. FRANULIĆ, Fra Bernardin Splićanin zapravo je Bračanin, *Bračka Crkva* 11 (1989.), 1, 8-9.

² P. RUNJE, n.dj., 163. - U svezi s fra Bernardinovima bračkim, dotično nerežiškim, podrijetlom navedimo i to kako je s braćom svojega matičnog samostana franjevac konventualaca sv. Frane u Splitu, dvije godine prije svoje smrti, jednoglasno zaključio da se zemljište *Spilicin dolac*, preda na obradu jednomu bračkom težaku. Nije isključeno da je dotični težak bio neki njegov rođak. Fra Bernardin je još u djetinjstvu imao prigodu upoznati franjevce konventualce koji su, zacijelo, povremeno dolazili na Brač u *Spilicin dolac*, vlasništvo njihova splitskoga samostana. Usp. Isto, 160; M. ŽUGAJ, "Gospodin" fra Bernardin Drivodilić "Splićanin" i njegov Evandelistar tiskan 1495., *Marulić* 20 (1987.), 2, 202, 206-207 (43). - Inače se splitski samostan sv. Frane navodi među vlasnicima zemljišta na nerežiškom području 1671. g. (Usp. najstariji sačuvani popis zemljišta nerežiške župne crkve u župnom arhivu).

³ A. JUTRONIĆ, Naselja i porijeklo stanovništva na otoku Braču, *Zbornik za narodni život i običaje* 34, Zagreb 1950, 25, 27, 40.

⁴ "*De vila Neresi de Insula Brachie.*" Kao u bilj. 2.

⁵ P. RUNJE, n.dj., 161-163.

⁶ N. MILIĆEVIĆ, *Povjestne crtice o Pustinji Blaca na otoku Braču*, Blaca 1897, XII, 2, 88-91.

sinovac. U prošlosti je, naime, bila česta pojava da su sinovci slijedili svoje stričeve u svećeničkom zvanju. U prilog postavci da bi don Juraj mogao biti fra Bernardinov sinovac navodimo nekoć gotovo neizostavnu praksu da se u istom rodu susljedno opetuju ista imena - ovdje Juraj i Marin - tim više što Drivodilići u Nerežišćima nikada nisu bili brojni. Drugi, dotično treći, svećenik Drivodilić jest don Marin, za kojega je don Juraj 1599. g. izjavio da mu je rođak i privremeni župni pomoćnik u Nerežišćima.⁷

Današnji izgled središnjega dijela Nerežišća na Braču (=zavičaj fra Bernardina Drivodilića "Splićanina", priređivača Lekcionara iz 1495. g.)

Kad želimo govoriti o zavičaju fra Bernardina Drivodilića u njegovo doba, tj. u 15. st., onda valja imati na umu da su nam povijesna zbivanja u tome stoljeću velikim dijelom nepoznata. Još za gotovo cijelo slijedeće stoljeće, naime 16., pisana su vrela razmjerno veoma oskudna. Razlozi su poznati: nenamjerno i namjerno uništavanje pisanih dokumenata, počam od 1277. g., kad su omiški gusari spalili upravnu zgradu u Nerežišćima,⁸ tada su zauvijek propali najstariji

⁷ Biskupski arhiv Hvar, *Cedulinijeve vizitacije Nerežišća (1585.-1621)*, 83.

⁸ A. CICCARELLI, *Osservazioni sull'isola della Brazza*, Venezia 1802, 55.

brački dokumenti. Takva su uništavanja uostalom trajna i nastavljaju se sve do u naše doba.⁹

Što se pak tiče starijih, ovdje konkretno onih iz 15. st., pokretnih vjersko-kulturnih spomenika, treba istaknuti da je stariji inventar naših crkava i svjetovnih stambenih prostora uglavnom nestao. Uzrok su tome, kao i za spomenuta pisana vrela, vremenske nepogode ali i ljudski faktor nebrige. Nadalje, crkveni su propisi zahtijevali uništenje istrošenih ili iznošenih obrednih predmeta. Također je i mijenjanje ukusa i mode, dotično umjetničkih slogova, najčešće sa sobom povlačilo nepotrebno uništavanje "starinskih" stvari.

Nakon tih potrebnih prehodnih napomena sažeto ćemo iznijeti što u arhivskom materijalu i objavljenoj literaturi nahodimo o Nerežišćima u 15. stoljeću. Najprije ćemo prikazati graditeljsku baštinu, crkvenu i svjetovnu, a zatim ćemo se osvrnuti na onodobno nerežiško stanovništvo: svećenstvo i svjetovnjake (plemstvo i pučani).

1. GRADITELJSKA BAŠTINA

1.1. Crkveno graditeljstvo

Župna crkva sv. Marije, na sadašnjemu mjestu spomenuta već 1287. g.,¹⁰ u 15. je stoljeću - kad je gotički slog na otoku zahvatio crkveno i svjetovno graditeljstvo - bila povećana.¹¹ Imala je izgled jednobrodne

⁹ Nerežiškoj lokalnoj povijesti nanescena je neizreciva šteta 1972. g., kad je hotimice bio uništen običajnik nerežiškoga župnika don Jakova Lušića, napisan 1938. g. Vrijednost je dotičnoga običajnika bila tim veća što nije - poput sličnih svezaka po drugim župama - sadržavao samo štute podatke isključivo o obredima. Naprotiv, u njemu su (kao, uostalom, u preostalim dvama njegovim običajnicima hvarskih župa Gdinj i Vrboska, u kojima je, osim Nerežišća, Lušić službovao) također župnikova osobna zapažanja o župi i župljanima te korisni savjeti i preporuke njegovim nasljednicima. - O 10. obljetnici smrti don Jakova Lušića (1893.-1895.) pisac ovoga prikaza dao je u tisak opsežnu knjigu. Na temelju Lušićevih zapisa u navedenim trima mjestima njegova župnikovanja iscrpno je prikazan njegov ljudski i svećenički lik.

¹⁰ M. VRSALOVIĆ, Prinosi iz bračkih starina, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* L, Split 1932, 281-283, 285.

¹¹ C. FSKOVIĆ, Ignacije Macanović i njegov krug, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 9, Split 1955, 228. - Takav je izgled zadržala do 1593. g., kad je ponovno doživjela jednu pregradnju, o čemu svjedoči natpis i navedena godina na njezinu pročelju.

građevine s tri oltara, s drvenim galerijama i s velikim raspelom na gredi u svetištu.¹²

Župna crkva u Nerežišćima, na sadašnjemu mjestu spomenuta već u 13. st. U doba fra Bernardina Drivodilića povećana u gotičkom slogu. Doživjela pregradnju 1593. g., a današnji izgled dobila u razdoblju od 1730. do 1752. g. (Vidi u tekstu pod l. 1. i bilj. 12.)

Osim što je župna crkva u 15. st. doživjela povećanje u gotičkom slogu, u istom su slogu, također u 15. st., sagrađene dvije manje crkve:

¹² J. FRANULIĆ, *Župna crkva u Nerežišćima*, Makarska 1993, 8, 12. - Nerežiška župna crkva dobila je današnji izgled u razdoblju od 1730. do 1752. godine. Ta trobrodna crkva sa zvonikom po sudu stučnjaka najmonumentalnija je bračka crkva. Od njezinih sedam oltara ističe se veleban kameno-mramorni glavni oltar sa šest stupova, koji ispunja cijeli zid apside (12,80 x 6,80 m) pa je najmonumentalniji oltar ne samo na području hvarske biskupije nego zasigurno i na širem području. Crkva posjeduje orgulje iz 1753. g., još u uporabi, graditelja orgulja svjetskoga glasa don Petra Nakića. Auktori dviju oltarnih pala pripadaju najužemu krugu istaknutoga kasnorenesansnoga mletačkog slikara Jacopa Palme Mlađega (1544.-1628.). Inače za nerežišku župnu crkvu i ostalih deset crkava u župi, vidi djelo navedeno na početku ove bilješke.

sv. Roka (podignuta iz zavjeta) te sv. Filipa i Jakova (gradila ju je nerežiško-bolska obitelj Martinis, koja ju je u 18. st. obnovila).¹³

Od danas postojećih nerežiških deset manjih crkava do 15. st. sagrađeno ih je sedam, uključujući i upravo spomenute dvije, nastale u 15. stoljeću. Ostalih pet bit će nabrojeno vremenskim slijedom njihova nastanka: sv. Juraj (iz 11/12. st.), sv. Nikola (iz 11/12. st, današnji izgled iz 13/14. st.), presv. Trojstvo (prije 12. st.), sv. Margarita (oko 1300. g.) te sv. Petar i Pavao (oko 1400. g.).¹⁴

Navedenim crkvama u mjestu i u njegovoj blizini pribrojimo još dvije - također u izvornom obliku sačuvane - na širem području onodobne nerežiške župe koja je obuhvaćala sav zapadni dio otoka, sve do mora. Obadvije su iz 11/12. st.: Gospa Stomorica i sv. Martin. Jugozapadno od Nerežišća, u predjelu Glogovik, danas su ostaci crkve sv. Teodora, koja je kao porušena zabilježena već u 16. stoljeću. Njezini osnovni zidovi pripadaju starokršćanskom razdoblju, a bila je dograđena od 11. do 13. stoljeća.¹⁵

¹³ Isto, 78-79; C. FISKOVIĆ, n.dj., 237.

¹⁴ J. FRANULIĆ, n. dj., 73-77. Preostale tri nerežiške crkve, nastale poslije 15. st., jesu: sv. Franje Asiškoga (1676.), sv. Josipa (1710.) i sv. Ivana Krstitelja (1725.). - Tijekom obrađivanoga stoljeća u nerežiškim se crkvama - tako se inače prakticiralo po hvarskoj biskupiji - prigodom bogoslužja rabio latinski jezik (tek se početkom 20. st. počelo uvoditi hrvatski u pojedine bogoštovne čine, osim mise koja se slavila na latinskom do Uskrsa 1965. g.). Na toj latinskoj misi pjevala se hrvatski poslanica i evanđelje iz hrvatskih lekcionara, počam od onoga fra Bernardina Drivodičića "Splićanina" iz 1495. g., preko onih lekcionara iz slijedećih stoljeća, od kojih spominjemo više izdanja lekcionara fra Petra Kneževića (18/19. st.), do lekcionara fra Petra Vlašića iz 1921. g., koji je bio u uporabi do 1969. g.). U svezi s načinom obavljanja tadašnjega lokalno-regionalnoga bogoslužja - jedinstveni misni obred propisan je za cijelu Crkvu tek *Rimskim misalom* pape Pija V. iz 1570. godine - gotovo ništa ne znamo, osim nekoliko sporednih pojedinosti, usput zabilježenih pri svršetku 16. stoljeća. Usp. J. FRANULIĆ, Jedna slika iz liturgijske prošlosti (Liturgijski život u župi Nerežišća na Braču od 16. do 19. st.), *Služba Božja* 16 (1976), 4, 366. - Latinski nije bio samo liturgijski jezik, nego su se njime služili također u spisateljskom radu: njime je, primjerice, početkom 14. st. vjerojatno sam župnik Stojša sastavio svoj nadgrobni natpis (usp. bilj. 45.), a župnik Dujam Hranković 1405. g. napisao prikaz bračke prošlosti. (Usp. bilj. 39.). Latinski je napokon bio i službeni jezik administracije: tako je, konkretno, ispisana sačuvana pergamena iz 1475. g. s tekstom darovnice zemljišta Blačina Glava nerežiškom župniku. (Usp. bilj. 19.).

¹⁵ Isto, 81-82.

Na oltarima navedenih crkava većinom su u 15. st. bili dijelom pozlačeni oslikani drveni triptisi (= trodijelne slike) u gotičkom slogu.

Gotički kalež iz 15. st. u nerežiškoj župnoj crkvi. Nije isključeno da se, dolazeći u zavičaj, njime služio i fra Bernardin Drivodilić.

Za pojedine od njih znamo koje su svetačke likove predstavljali. Na triptihu u crkvi sv. Nikole bila je Gospa, sv. Mihovil i neimenovani svetac, zasigurno sv. Nikola. Onaj u crkvi presv. Trojstva imao je naslikane likove naslovnika crkve te sv. Ivana i sv. Jeronima. Triptih pak u crkvi sv. Margarite prikazivao je likove Gospe, sv. Mihovila i sv. Margarite.¹⁶

Dok o navedenim triptisima imamo tek spomen u arhivskim vrelima, do danas nam se u žurpnoj crkvi sačuvao gotički kalež iz druge polovice 15. st., jedini takav primjerak na otoku.¹⁷ Ništa drugo od crkvenog inventara nije preživjelo proteklih pola tisućljeća. Iz oporuke hvarskog biskupa Tome Tomasinija, napisane 1461. g., doznajemo da je

ranije bio darovao nerežiškoj crkvi određeno bogoslužno ruho i malu srebrnu pokaznicu.¹⁸

¹⁶ J. FRANULIĆ, *Crkvene prilike u Nerežišćima na Braču po zapisnicima biskupskih vizitacija (1585.-1927.)*, diplomatska radnja, Split 1976, 12-13, 17.

¹⁷ D. DOMANČIĆ, *Srednji vijek, Kulturni spomenici otoka Brača*, Supetar 1960, 151-152.

¹⁸ Isto, 153.

1.2. Svjetovno graditeljstvo

Za razliku od spomenika crkvenoga graditeljstva, koje je zastupljeno s čak sedam crkava, do danas sačuvanih u obliku kakav su imale i u 15. st., sa spomenicima svjetovnoga graditeljstva, naravno onima sa slogovnim značajkama, potpuno je drukčije stanje. Zahvaljujući činjenici što su neprekidno služili svojoj svrsi i bili čvrsto građeni, spomenuti crkveni objekti nadživjeli su stoljeća sve do naših dana. Pučke pak nastambe nisu bile takve trajnosti: rađene u mrtvo (suhozidina) bez uporabe vapna, odlikovale su se skromnošću i pružale su tek najnužniji smještaj svojim stanovnicima.²⁰

Najreprezentativniji spomenik onodobnoga svjetovnog graditeljstva, ne samo u Nerežišćima nego nesumnjivo i u otočkim razmjerima, srušen je 1902. g. u povodu izgradnje sadašnje školske zgrade na istome mjestu. Bio je to knežev dvor s ložom - dvoranom za vijećanje, sat-kulom i ostalim pratećim sadržajima.²¹ Utemeljeno je pretpostaviti da je najstarija jezgra toga građevnog sklopa datirala još od davne 1000. g., kad su Nerežišća postala upravno-sudskim otočkim središtem.²²

Nakon što je 1420. g. Brač priznao vrhovništvo Mletačke republike, na otok je iz Mletaka došao prvi knez kao predstavnik mletačke vlasti. Postavilo se tada pitanje popravka kneževe palače, ali se dopuštenjem mletačkog senata pristupilo izgradnji nove. U staroj je stanovao knez, dok su u novoj bile pisarnica i vijećnica.²³ Požurujući izgradnju te nove palače, 1431. g. zapisano je da se to čini također i s razloga *“kako bi se oslobodio hram Božji u kojemu se sada sastaje vijeće i puk uz veliki skandal katkada upravitelja toga hrama”*²⁴ (zborovalo se,

²⁰ Do danas sačuvani stambeni objekti, uključujući one sa slogovnim oznakama, nastali su u 16. st. (primjerice, na jednoj kući urezana je 1555. g.) i kasnijim stoljećima. *“Nerežiške su kuće skladno i nenametljivo uklopljene u krajolik ... Nekadašnji upravni i kulturni domašaj potvrđuju vrijedni kulturni spomenici, u kojima se osjećaju utjecaji izvan otoka. Dugi vremenski biljeg materijalne i duhovne moći nazočan je u Nerežišćima do danas.”* Usp. P. ŠIMUNOVIĆ, *Vodič po otoku Braču*, Zagreb 1987, 91.

²¹ B. FERTILIO, Bračka loža, *Brački zbornik* 2, Split 1954, 248-249.

²² Upravo je ta godina, naime M (=1000), bila urezana na staroj upravnoj zgradi. (Usp. A. CICCARELLI, n.dj., 47.)

²³ D. VRSALOVIĆ, *Povijest otoka Brača*, Supetar 1968, 162.

²⁴ J. GOSPODNETIĆ, *Brač i njegovo pomorstvo (I)*, Supetar 1995, 127.

naime, u župnoj crkvi sv. Marije, što je izazivalo opravdano negodovanje onodobnoga župnika).

Dok od spomenutoga upravno-sudskoga kompleksa nije ostalo nikakva traga, jedna zgrada gotičkoga sloga iz prve polovice 15. st. u blizini župne crkve sve donedavno (1946.) bila je sačuvala svoj prvotni izgled s gotičkim prozorima, puškarnicama i originalnim dimnjakom. Predaja kaže da je u toj kući obitavala mletačka vojna posada.²⁵

U pisanim vrelima 15. st. Nerežišća se višekratno nazivaju gradom a njegovi žitelji građani, iako to doista nije bio grad po svim kriterijima ondašnjega shvaćanja (tadašnji su, naime, gradovi, bili opkoljeni zidinama, imali su biskupsko sjedište, mnogi i benediktinski samostan). Uloga je međutim Nerežišća na razini otočke komune bila slična gradskoj, jer je mjesto bilo sjedište komunalne uprave i suda, zatim bračkoga arhiprezbitera-nadpopa kao biskupova vikara za Brač, a sa školovanim kancelarima-bilježnicima i drugim izobraženim odličnicima bila su i kulturno otočko središte.²⁶ Komunalni prijedlog iz 1455. g. "*da glavno mjesto, crkva i zgrade kneza budu uz more*"²⁷ tj. u nekomu primorskom mjestu, koja su se tada počela razvijati, nije se ostvario. Nerežišća su više od osam stoljeća ostala glavno bračko mjesto, sve do 1827. g. kad je to postao Supetar.²⁸

2. STANOVNIŠTVO

Ne znamo koliko su stanovnika Nerežišća brojila u obrađivanom razdoblju. Stoljeće nakon toga imala su otprilike koliko i danas, naime, oko 700.²⁹ Zapisano je da je 1405. g. otok Brač imao 6000 stanovnika,³⁰ od kojih je najveći broj bez sumnje obitavao u Nerežišćima. Kuga, koja je harala otokom u dva navrata (1425.-1427;

²⁵ D. DUMANČIĆ, n.dj., 142.

²⁶ J. GOSPODNETIĆ, n.dj., 74, 77, 105, 127.

²⁷ Isto, 139.

²⁸ A. JUTRONIĆ, n.dj., 18.

²⁹ J. FRANULIĆ (preveo), *Valierova vizitacija Hvarske biskupije 1579.*, Hvar 1976, 55. - U 18. st. Nerežišća su narasla na oko tisuću stanovnika, da bi se svršetkom 19. st. broj njihovih žitelja podvostručio. U svojoj povijesti mjesto je bilo najnapučenije 1912. g.: 2329 stanovnika. Gosine 1939. bilo je 1212, a 1975. g. 711 stanovnika. Usp. J. FRANULIĆ, n. dj., (12), 44 (107).

³⁰ A. CICCARELLI, n. dj., 91.

1434.-1436.) pokosila je dvije trećine stanovnika.³¹ Stanovništvo se, inače, bavilo stočarstvom (uzgajajući ovce i koze), poljodjelstvom (proizvođači vino i smokve) i pčelarstvom. Uvozilo se žito, koje se plaćalo novcem ili vinom. Prakticiralo se plaćanje u naravi pa su se tako i zemljišta prodavala za stoku i ostale potrošne stvari.³²

Posebnu važnost u crkvenom, društvenom, gospodarskom, kulturnom i uopće javnom životu imale su bratovštine - stoljeće nakon obrađivanoga bile su u mjestu četiri³³ - koje su svojim članstvom obuhvaćale najveći dio ondašnjih žitelja. Poput onih iz 16. i 17. st., vjerojatno su i bratovštine u 15. st. imale svoja pravila, administraciju, upravu (godišnja bratimska skupština birala je gaštalda, tj. predstojnika, i suce), posjede, crkve ili oltare u njima, kuće i vlastito ruho u kojemu su pribivali određenim bogoštovnim činima.³⁴

2.1. Svećenstvo

2.1.1. Župnici

Utemeljenjem hvarsko-bračke biskupije 1145/47. g. nerežiški je župnik bio imenovan bračkim arhiprezbiterom-nadpopom, naime, biskupovim namjesnikom na Braču.³⁵ Sve do početka 14. st. brački je nadpop i ujedno nerežiški župnik bio "*jedini crkveni predstavnik cijeloga Brača*".³⁶ Nakon toga vremena nastaju temelji razvijenije crkvene organizacije na Braču: počinju lokalne crkvice i kapelani s razvitkom prvih mjesnih zajednica u naseljima bračke unutrašnjosti, iz

³¹ D. VRSALOVIĆ, n.dj., 256-257.

³² J. GOSPODNETIĆ, n. dj., 103, 122, 141.

³³ J. FRANULIĆ, n. dj., (29), 58.

³⁴ ISTI, n. dj., (16), 42-44.

³⁵ A. CICCARELLI, n. dj., 51; ISTI, *Il Parroco di Nerezi è anche Arciprete della Brazza* (rukopis u župnom arhivu u Pučišćima). - Ako ćemo se osloniti na predaju, aktualnu još početkom 19. st., kada je i zapisana, brački je arhiprezbiter u osobi nerežiškog župnika "stariji više stotina godina od Hvarske biskupije". (Usp. rukopisni svezak naveden niže u bilj. 42.) Naime, još dok su otoci današnje Hvarske biskupije bili u sklopu Splitske nadbiskupije, na njima je rezidirao nadbiskupov namjesnik - arhiprezbiter. "Ne zna se točno gdje je boravio, a najviše možda na Braču, jer je najbliži Splitu i prikladniji za dopisivanje s kurijom." (Usp. A. CICCARELLI, n. dj. /8/, 50).

³⁶ J. GOSPODNETIĆ, n.dj., 69, 73.

kojih će se razviti prve župe u 15. stoljeću.³⁷ Spomen Bola i njegova župnika 1462. g. "prvi je spomen neke župe i župnika izvan nadpopa iz Nerežišća i prvi jasni spomen nekog mjesta uz more".³⁸

Kroz 15. st. izmijenila su se svega četiri župnika. Prvi po redu svakako je najznamenitiji: Dujam Hranković iz danas raseljenoga naselja Gradac na jugoistoku otoka Brača. Zbog svojega znanja i čestitosti, Hranković je bio ugledan i dobro poznat u domovini i drugdje. Kao nerežiški župnik Hranković je u srpnju 1405. g. napisao najstariji sačuvani prikaz bračke prošlosti: *Braciae Insulae Descriptio*. Dijelovi toga rukopisa doprili su do nas zaslugom A. Ciccarellija, nezaobilaznoga bračkog povjesnika. On je zastupao mišljenje da bi se Hrankovićev *Opis* mogao usporediti s povjesnicama Tome Arhidakona i Mihe Madija te s arhivskom građom koju je objelodanio Muratori. Pošto je skupio mnogo podataka o bračkoj prošlosti te poslije čitanja Luciusa i Farlatija, Ciccarelli se uvjerio da je taj *Opis* istinska povijest, dragocjenija od svih ostalih na Braču.³⁹

Nakon Hrankovićeva promaknuća za hvarskoga biskupa u ožujku 1421. godine - umro je svršetkom iste ili početkom slijedeće godine⁴⁰ - nastupio je drugi nerežiški župnik u 15. st., imenom Mate (Zago iz Nerežišća?). Dok je njegov prethodnik Hranković bio izraziti plemićki ideolog, već u trećoj godini Matina župnikovanja bračko plemićko vijeće molilo je mletačkog dužda da se postupi protiv Mate, s obrazloženjem da je jedan od predvodnika puka i sijač skandala. Po svemu sudeći, župnik je Mate, zacijelo nezadovoljan mjerama poduzetim protiv crkvenog imanja i prihoda, iznosio optužbe o krađama općinskog novca i drugim oblicima bezakonja. Neraspoloženje plemstva prema župniku Mati stalno je raslo, tako da je plemićki predstavnik u srpnju 1436. g. tražio od dužda da se Matu progna s Brača "zato što je sijao skandale i novotarije među naše podložnike".⁴¹ U listopadu iste godine župnik je Mate već bio u

³⁷ Isto.

³⁸ Isto, 142.

³⁹ A. CICCARELLI, n. dj., 91-94; A. JUTRONIĆ, Dujam Hranković - pisac "Opisa otoka Brača" iz godine 1405., u: *Iz kulturne prošlosti Brača*, Split 1970, 5-22.

⁴⁰ D. FARLATI, *Illyricum sacrum IV*, Venetiis 1769, 254; C. EUBEL, *Hierarchia catholica medii aevi I (1198-1431)*, Patavii 1968, 398.

⁴¹ J. GOSPODNETIĆ, n. dj., 130.

Mlecima te je, nakon izvida mletačkog biskupa, sam dužd svojom dukalom potvrdio njegovu nevinost.⁴²

Preostala dvojica nerežiških župnika u 15. st. bili su domoroci. Grgur Radojević župnikovao je gotovo pola stoljeća (od 1436. do 1483.). Ujedno je bio upraviteljem komendatarne benediktinske opatije sv. Ivana Krstitelja u Povljima na Braču.⁴³ Već spomenutom pergamenom (pod 1.1.) s tekstom darovnice zemljišta Blačina Glava iz 1475. g. župniku su Radojeviću zapravo potvrđene u istom predmetu ranije darovnice njegovu prethodniku župniku Mati iz 1425. i 1433. godine.⁴⁴ Čini se da je upravo za Radojevićevo dugoga župnikovanja crkva sv. Nikole prestala biti župnom i da je to postala ona sv. Marije, koja je to i danas. Radojević se, naime, u pisanim vrelima bilježi kao upravitelj crkava sv. Marije (ona se prva navodi!) i sv. Nikole (u funkciji župne od svojega početka, naime od 11/12. st.).⁴⁵

Drugi Nerežišćanin, koji je kroz 15. st. župnikovao u zavičaju i četvrti po redu u istom stoljeću, bio je Marin Šimunić: službovao je od 1483. do 1515. godine.⁴⁶

2.1.2. Ostali svećenici

Uz obrađenu četvoricu župnika kroz 15. st. - od kojih su dvojica Nerežišćani, a za jednoga je to dvojbeno - u svojem su zavičaju boravili i ostali svećenici, nesumnjivo angažirani u dušobrižništvu kao župni pomoćnici ili pak upravitelji ostalih mjesnih crkava i njihovih

⁴² Isto, 125; A. CICCARELLI, n. dj., 195; Župni arhiv Nerežišća, *Nenaslovljeni rukopisni nepaginirani svezak s različitim tekstovima od 15. do 19. st.* (ondje je prijepis dotične dukale).

⁴³ J. FRANULIĆ, n. dj.(12), 85; I. OSTOJIĆ, *Benediktinska opatija u Povljima na otoku Braču*, Split 1934, 72, 103.

⁴⁴ Kao u bilj. 19.

⁴⁵ Povijesni arhiv Zadar, *Ostavština don Kuzme Vučetića*, fasc. IV. i XVI. - U staroj župnoj, danas grobljanskoj, crkvi sv. Nikole grob je bračkih arhiprezbitera-nerežiških župnika s natpisom, sastavljenim metrički, u latinskim gotičkim pismenima iz prve polovice 14. stoljeća. Taj jedini oveci latinski natpis iz srednjega vijeka na otoku Braču spominje dvojicu župnika sa starohrvatskim imenima: Purča i Stojša. Usp. I. OSTOJIĆ, *Gotički natpis iz XIV. st. u Nerežišćima na Braču*, *Vjesnik za arheologiju i bistoriju dalmatinsku LXV-LXVII (1963-1965)*, Split 1971, 315-322.

⁴⁶ J. FRANULIĆ, n. dj.(12), 85.

nadarbina. Kao gotovo jedini ili rijetki pismeni ljudi bavili su se i poučavanjem. Upravo su oni bili učitelji ne samo onoj djeci koja su se zadovoljavala opismenjavanjem i najosnovnijim znanjem, nego i onima koji su daljnjim školovanjem izabrali klerički ili pravničko-odvjetnički stalež i poslije bili u službi mjesnoga suda.⁴⁷

Od svećenika domorodaca u 15. st. vremenskim slijedom nabrojiti ćemo poimence poznatu četvoricu. Prvi je Marin Veselić-Dražinić (+1435.), izabran 1415. g. za prvoga komendatarnog opata tada od redovnika već napuštene benediktinske opatije u Povljima.⁴⁸ Drugi je Juraj Drubravčić, koji je oko 1459. g. utemeljio pustinjačku nastambu u Zmajevoj špilji na južnoj strani otoka Brača blizu današnje Murvice i oporučno je ostavio "picokarama" (=udružene trećoredice).⁴⁹ Treći je Juraj Cesarović (+1483.), upravitelj povaljske opatije i župnik u Donjemu Humcu na Braču.⁵⁰ Četvrti je pak Mate Radojević, spomenut 1465. g. kao svjedok pri ugovoru što ga je u Omišu duvanjski biskup Jeronim bio sklopio s upravo spomenutim svećenikom Cesarovićem.⁵¹

2.2. Svjetovnjaci

Prije nego se u ovom potpoglavlju osvrnemo na plemstvo i pučane, spomenut ćemo jednu posebnu skupinu onodobnih mještanki, za koje

⁴⁷ Kao i drugdje diljem kršćanske Europe, neosporan je doprinos također i nerežiškog svećenstva na području prosvjete i kulture. Počeci crkvenih privatnih škola u mjestu, o kojima imamo sigurne i nama poznate podatke, sežu u sami početak 17. stoljeća. Organizirana pak državna pučka škola u Nerežišćima opstoji od 1798. g., otkad ima neprekinuti slijed do danas. Usp. J. FRANULIĆ, n. dj. (12), 13 (17).

⁴⁸ I. OSTOJIĆ, n. dj., 68, 70, 103.

⁴⁹ J. FRANULIĆ, n. dj. (29), 60. - "Riječju picokare - prema talijanskoj *bizocca*, *bizzocchera* ili *pizzoca*, *pinzochera* - označuju se pobožne žene uopće, a posebno skup takvih žena, koje žive zajedno kao redovnice. Neke su kuće picokara po Dalmaciji doživjele i više stotina godina, osobito u Poljicima, na Braču, u Dubrovniku, a i drugdje. Neke su picokare pripadale kojemu redu, ponajviše franjevačkom i dominikanskom, ali su ih imale i benediktinke." Usp. I. OSTOJIĆ, *Benediktinci u Hrvatskoj II*, Split 1964, 485 (3). Vidi još: J. ŠETKA, *Hrvatska kršćanska terminologija*, Split 1976, 207.

⁵⁰ I. OSTOJIĆ, *Benediktinci u Hrvatskoj III*, Split 1965, 304; ISTI, n. dj. (43), 72, 103.

⁵¹ D. FARLATI, n. dj., 264-265. - Čini se da je ovdje riječ o "picokarskom" samostanu dominikanskih trećoredica uz crkvu sv. Margarite, uz koju su obitavale do 1663. godine. Usp. J. FRANULIĆ, n. dj. (12), 76.

ne možemo tvrditi da su bile svjetovnjakinje, ali nisu u pravom smislu bile ni reovnice. To su "picokare", naime trećoredice koje su živjele zajedno kao redovnice, ali zavjetovane ne redovničkim nego privatnim zavjetima.⁵²

U te "picokare" valja ubrojiti one koje su se nakon smrti svećenika Dubravčića (pod 2:1.2.) nastanile u pustinjačkoj nastambi Zmajeve špilje. Dok su dotične "picokare", makar i pod upravom nerežiškog župnika, boravile izvan mjesta, u samim je Nerežišćima hvarski biskup Lovro Michaeli (1473.-1486.) kod crkve sv. Marije bio utemeljio samostan "picokara". Znamo i za imena dviju prvih nadstojnica, obiju iz Nerežišća: Tomica (de Gardellis ?), koja je sagradila samostan vlastitim sredstvima i darovima drugih, i njezina nasljednica Katarina Balojević, na tu službu potvrđena 1491. godine.⁵³

2.2.1. Plemstvo

Još iz stare hrvatske države vuče svoje korijene hrvatsko pa tako i bračko (ili, kako se ondje zvalo, "izvorno") praplemstvo, koje su Mlečani 1420. g. zatekavši priznali.⁵⁴ O velikoj starini bračkoga praplemstva govori podatak da su već spominjanu benediktinsku opatiju u Povljima, koje se osnutak datira u 9/10. st., utemeljili preci 12-ero rodova bračkoga praplemstva, od kojih je 6 rodova iz Nerežišća i upravo se kao takvi navode u 15. st., dotično 1483. g., naime: Balojević (Baloi), Filipović (Defilippis), Jerčić-Šimunić, Macal(ov)ić, Marojević (Maroi) i Obaljević-Franulić.⁵⁵

Kroz 15. st., i inače u doba mletačke vladavine, Veliko vijeće bračke komune - ondašnje upravno tijelo - sastojalo se od svih bračkih

⁵² J. FRANULIĆ, Neke značajke naših vjernika u prošlosti, *Služba Božja* 28(1978), 1,83.

⁵³ D. FARLATI, n. dj., 264-265. - Čini se da je tu riječ o "picokarskom" samostanu dominikanskih trećoredica uz crkvu sv. Margarite, uz koju su obitavale do 1663. godine. Usp. J.FRANULIĆ, n.dj. (12), 76.

⁵⁴ D. VRŠALOVIĆ, n.dj., 192; J. FRANULIĆ, Hrvatsko plemstvo, *Nedjeljna Dalmacija* 19(1990), 1007, 3 (19. VIII. 1990.).

⁵⁵ I. OSTOJIC, n.dj. (43), 72, 84; ISTI, *Povlja*, Split 1968, 37-38; A. CICCARELLI, n.dj., 245-246, 255-256; C. G. F. HEYER VON ROSENFELD, *Der Adel des Königreichs Dalmatien*, Nürnberg 1873, XV. - Od navedenih šest rodova bračkoga praplemstva u svojoj tisućljetnoj postojbini Nerežišćima do danas je snčuvao neprekinuti slijed samo rod Franulića.

plemića i njihovih sinova kada bi navršili 18 godina života. Glavnu riječ u životu komune imali su posjednici vinograda, pašnjaka i šuma. Najstarije bračke crkve dali su sagraditi najuspješniji od starih plemića, "baštinika vlasti na otoku",⁵⁶ i oko tih crkava nastat će onda poljoprivredna sela. Obnova se dotičnih crkava u 15. st. financirala prihodima njihovih zemljišta.⁵⁷

Najstariji sloj bračkoga, ovdje konkretno nerežiškoga, plemstva - zapravo praplemstva - ujedno je dio najstarije hrvatske vlastele. Bračko je pak praplemstvo bilo po postanju dvostruko: ono na istoku otoka vjerojatno je Kačićevskoga podrijetla, dok je ono na zapadu, naime u Nerežišćima i u Donjemu Humcu, bilo rodbinski povezano sa splitskim plemstvom, tim više što je u prvoj polovici 13. st. Brač bio u komunskoj zajednici sa Splitom.⁵⁸

Od veoma maloga broja poimence spomenutih nerežiških plemića u 15. st. ovdje ćemo navesti trojicu, od kojih su dvojica iz najuglednijega nerežiškog plemićkog roda Filipovića (Defilippis). Jurja Filipovića višekratno susrećemo kao izaslanika bračke komune u Mletke.⁵⁹ S počecima pak bračke galijske polovicom 15. st. vezan je Jurjev srodnik Rafael Filipović, prvi po imenu poznati soprakomit (zapovjednik) bračke galijske, koja je bila doživjela brodolom 1489. godine.⁶⁰

Treći u arhivskim dokumentima poimence navedeni nerežiški plemić iz 15. st. jest Franul Mićević (patronimik od Mihovil) iz roda Obaljevića.⁶¹ Obaljevići su pak hrvatsko prapleme koje se na Braču

⁵⁶ J. GOSPODNETIĆ, n.dj., 77.

⁵⁷ Isto, 77, 112; D. VRSALOVIĆ, n.dj., 186.

⁵⁸ J. GOSPODNETIĆ, n.dj., 59, 104-105, 108.

⁵⁹ Isto, 129-131.

⁶⁰ Isto, 118, 131, 136, 149, 154.

⁶¹ "Franule Michevich de genere Obaglievich". Usp. A. CICCARELLI, *Votazioni ed elezioni di vari Abbati*, 2 (*rukopis u župnom arhivu u Pučišćima*); I. OSTOJIĆ, n.dj. (43), 72, 77. - Franulić je patronimik od Franul, što je hipokoristik za Frančesko. Suvremenik rodonačelniku svih Franulića, naime Franulu Mićeviću iz roda Obaljevića, jest neki svećenik Franul, spomenut 1473. g., što je dokaz da je to ime onda bilo uobičajeno. (Usp. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU III*, Zagreb 1887-1891, 69.) - O samom obliku prezimena Franulić piše P. ŠIMUNOVIĆ (*Slobodna Dalmacija* od 25. VII. 1986, 21): "Uz primorje, osobito u primorskim gradovima, gdje je romanski utjecaj za doseobe Hrvata, i nekoliko stoljeća zatim

spominje već u 13. stoljeću.⁶² Franul je rodonačelnik svih svojih potomaka koji su se u prvoj plovidbi 16. st. upravo po njemu prozvali Franulićima. Na ovome primjeru vidimo kako patronimici, tj. imena rodova izvedena iz osobnog imena, nalaze odjeka i kod bračkih plemića.⁶³

Slučaj rodonačelnika Franula samo je izdvojen slučaj općenite bračke pojave da se od svršetka 15. st. iz starih rodova, čija su se prezimena dotad mijenjala po principu patronimika, izdvajaju pojedini rodonačelnici. Od njih će postati rodovi istoga prezimena, ali rastavljeni na različite loze potekle od starijih i mlađih sinova dotičnoga rodonačelnika.⁶⁴

Također su se u bračko plemstvo ubrajali i već spomenuti svećenici Nerežišćani iz 15. st. (pod 2.1.): Juraj Cesarović, Grgur i Mate Radojević, Marin Šimunić i Marin Veselić-Dražinić te nadstojnica "picokara" Katarina Balojević (pod 2.2.).

2.2.2. Pučani

Od 12 nastavnih bračkih naselja 15. st., svih u bračkoj unutrašnjosti, veličinom i važnošću isticala su se Nerežišća, kao upravno-sudsko i kulturno središte.⁶⁵ Uz malobrojne plemiće, koje smo upravo sažeto obradili, pučani su činili glavninu nerežiških žitelja. Njih smo kratko spomenuli - osobito s obzirom na njihova zanimanja - na početku ovoga poglavlja. Što se pak tiče pučkih nastamba, na njih smo se osvrnuli u uvodu potpoglavlja (1.2.) o svjetovnome graditeljstvu.

Brački, pa tako i nerežiški, pučani u 15. st. jesu pastiri i težaci na plemićkoj zemlji, vjerojatno dovedeni s kopna. Plemići su svoja zemljišta obrađivali ili u svojoj režiji s najamnom radnom snagom pučana ili su im je davali na obrađivanje uz određeni dio prinosa u naravi. Među pučane ubrajali su se i obrtnici, također stranci, iz

bio dominantan, taj *ul* (talijanski *olo*) pojačava hrvatska hipokoristična (skraćena) imena (svetačkog) porijekla: *Ivul(ić)*, *Franul(ić)* ... i mnoga druga: ... *Marul(ić)*."

⁶² A. V. DUIŠIN, Stara hrvatska plemena, *Glasnik heraldike* 2 (1938), 1-2, 18.

⁶³ J. GOSPODNETIĆ, n.dj., 79.

⁶⁴ Isto, 147.

⁶⁵ A. CICCARELLI, n.dj. (8), 92.

dalmatinskih gradova ili iz talijanskih strana. Ti obrtnici, kao najugledniji iz redova pučana, obnašali su službe prokuratora puka i crkava, župana bratovština i slično.⁶⁶

Od pouzdano potvrđenih nerežiških pučkih rodova, koji su se ondje doselili u 15. st., navodimo Harašiće (inačice Daničić i Lalinović) i Kevešiće (inačice Bosnačić i Lalinović). Oni su neposredno prije ili nakon pada Bosne pod Turke 1463. g. došli u Nerežišća, u okviru prvoga bosanskog useljenja na Brač.⁶⁷ Vjerojatno početkom 15. st. došli su u Nerežišća Gardilčići iz Splita, što pokazuje da su se osim splitskih plemića - što je napomenuto pod 2.2.1. - i splitski građani-pučani doseljavali na Brač, konkretno u njegovu staru "metropolu" Nerežišća.⁶⁸

Poimence su nam poznati ovi nerežiški pučani u 15. st.: već spomenuti svećenik Juraj Dubravčić (pod 2.1.2.) i, dakako, članovi roda Drivodilića: fra Bernardin, njegovi roditelji Juraj i Radoslava, njegov brat Marin i njegov srodnik Ciprijan, svi već navedeni u uvodu ovoga prikaza.

3. ZAKLJUČNE MISLI

Nakon što smo u glavnim crtama predstavili Nerežišća u 15. st., pri svršetku ove sinteze vratimo se nesumnjivo najistaknutijem Nerežišćaninu ne samo toga stoljeća, fra Bernardinu Drivodiliću.

Fra Bernardin je ujedno najpoznatiji od stotine nerežiških svećenika domorodaca, koje možemo slijediti upravo od početka 15. st., naime od 1400. g. do danas. Prije te godine gotovo da i nema sačuvanih pisanih vrela, iz kojih bi se mogli crpsti potrebni podaci. Zatim, tek se u to doba počinju pojavljivati nepromjenljiva prezimena, po kojima se dade odrediti zavičajnost pojedinih svećenika.⁶⁹

Osim fra Bernardina još je vrijedno poimence spomenuti dvojicu od te stotine nerežiških svećenika. To su: dr. Ivan Dubravčić (Nerežišća

⁶⁶ J. GOSPODNETIĆ, n.dj., 119; A. JUTRONIĆ, Pisma mletačkih predstavnika na Braču Vijeću desetorice i duždu, *Starine JAZU* 53, Zagreb 1966, 63.

⁶⁷ J. GOSPODNETIĆ, n.dj., 142, 180-181; A. JUTRONIĆ, n.dj.(3), 33.

⁶⁸ J. GOSPODNETIĆ, n.dj., 100, 108, 129, 142.

⁶⁹ J. FRANULIĆ, Smotrta Bogu posvećenih osoba iz Nerežišća na Braču, *Služba Božja* 31(1991), 1, 65-84.

1735. - Hvar, 1802.), hvarski kanonik i dugogodišnji profesor prava na padovanskom sveučilištu,⁷⁰ i dr. Lovro Fertilio (Nerežišća, 1805. - Rim, 1846.), konventualac samostana sv. Antuna u Padovi i hrvatski ispovjednik u vatikanskoj bazilici.⁷¹

Kao što je franjevački red podario Crkvi u Hrvata prva dva kanonizirana sveca, naime Nikolu Talelića (Šibenik, oko 1340. - Jeruzalem, 1391.) Leopolda Bogdana Mandića (Herceg Novi, 1866. - Padova, 1942.), tako su sljedbenici sv. Franje Asiškoga⁷² i dvije najglasovitije osobe iz Nerežišća. One su najznamenitije ne samo među Bogu posvećenim osobama rođenima u tome mjestu, nego uopće u broju nerežiških žitelja tijekom 13-stoljetne povijesti toga starog bračkog središta.⁷³

⁷⁰ F. M. GOLLE-J. VEDOVA, *Fasti Gymnasii Patavini III*, Patavii 1841, 23, 38, 40, 162; J. FRANULIĆ, Ivan Dubravčić, u: *Hrvatski biografski leksikon 3*, Zagreb 1993, 646.

⁷¹ M. C. M. O'DONNELL, *Frați Minori Conventuali - Penitenzieri nella Basilica di S. Pietro in Vaticano*, Città del Vaticano 1975, 49; LJ. MARAČIĆ (uredio), *Hrvatska provincija franjevačka konventualaca nekad i sad*, Zagreb 1989, 79, 111.

⁷² Uz spomenute konventualce Drivodilića i Fertilija te klarisu Linardović, navedimo da je Nerežišćanin Juraj Franulić (+ 1835.), predak pisca ove studije, bio subrat franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja. Usp. *Sumartin* (zborni djelo), Sumartin-Split 1992, 170.

⁷³ Iz redova svjetovnjaka (naime, nekleričkih osoba) izdvojit ćemo ove istaknute Nerežišćane, koji su to rodom ili podrijetlom:

1. Dr. DAVOR BAKOVIĆ (Nerežišća, 1922. - Hvarski kanal, 1983.), kemičar s dvije fakultetske diplome, sveuč. prof. Bavio se istraživanjima tehnologije mliječnih proizvoda. Objavio je niz znanstvenih i stručnih radova u odgovarajućim časopisima.

2. LUKA FERTILIO (Nerežišća, 1903. - Viña del Mar/Chile, 1985.), inženjer ekonomije (diplomirao u Frankfurtu), hrvatski rodoljub, novinski ataše pri Poslanstvu NDH u Berlinu, sveuč. prof., pjesnik, pisac, književni kritičar i nadasve novinar.

3. Dr. NIKOLA FERTILIO (Nerežišća, 1861. - Trst, oko 1920.), otorinolaringolog, kućni prijatelj i liječnik mnogih uglednika u obalnom pojasu Južne Hrvatske, također i crnogorskoga kralja Nikole; glazbenik.

4. JORGE (=Juraj) FRANULIĆ (Antofagasta/Chile, 1932.), sin nerežiškog iseljenika, sveuč. prof., slikar, kipar, arhitekt, urbanist. Postiže uspjehe već od prvih svojih izložbi, koje u velikom broju priređuje samostalno i zajednički po američkim i europskim zemljama. Djela mu se nalaze u privatnim zbirkama i u mnogim muzejima. Dobitnik je više zlatnih medalja i drugih svjetskih priznanja.

5. LENKA FRANULIĆ (Antofagasta/Chile, 1908. - Santiago de Chile, 1961.), kći nerežiškog iseljenika, sveuč. prof. Veliko je i nezaobilazno ime u novinarskom, književnom i uopće kulturnom životu Chilea. U njezinu čast pjevao joj je Pablo

To je u prvom redu fra Bernardin Drivodilić, a zatim klarisa Klara Linardović (Nerežišća, 1820. - Split, 1875.), u domaćoj hagiografskoj literaturi uvrštena među umrle na glasu svetosti. Najzaslužnija je od svih klarisa njihova splitskog samostana, koji je utemeljen 1308. g.

Neruda, istaknuti čileanski pjesnik, nobelovac. Čileanska godišnja nagrada za djelatnike sredstava javnog priopćavanja zove se Lenka Franulić. - Dobrila Franulić, Lenkina sestra, bila je također sveuč. prof. te koncertna (violončelo) i baletna umjetnica.

6. Dr. JUAN (=Ivan) GARAFULIĆ (Santiago de Chile, 1905.), sin nerežiških iseljenika, čileanski ministar zdravstva, sveuč. prof., član raznih međunarodnih liječničkih udruženja.

7. LILY GARAFULIĆ (Antofagasta/Chile, 1914.), kći nerežiških iseljenika, sveuč. prof., slavna čileanska kiparica, poznata i izvan domovine. Mnogi kritičari visoko ocjenjuju njezin rad. Bila je prva žena u cijelom svijetu koja je pristupila kiparskom radu velikih dimenzija. - Andres Garafulić, Lilyn brat, arhitekt, začetnik je modernog graditeljstva u čileanskim gradovima.

8. Dr. ANTE GARDILČIĆ (Nerežišća, 1902. - Zagreb, 1965.), oftalmolog, sveuč. prof., kandidat za Nobelovu nagradu. Pronašao metodu liječenja trahoma, poznat i po nekim originalnim metodama u očnoj kirurgiji.

9. KATARINA KEVEŠIĆ (Nerežišća, 1775. - Šibenik, 1838.), majka velikana talijanske kulture 19. st. Nikole Tommasea, koja zauzima važno mjesto u njegovu književnom stvaranju.

10. IVAN KRSTULOVIĆ (Nerežišća, 1858. - Santiago de Chile, 1922.), akademski slikar, čovjek velike kulture. Politički je djelovao budeći hrvatsku nacionalnu svijest u Domovini i Chileu. Ondje je u vlastitoj tiskari tiskao prve hrvatske novine u J. Americi, utemeljio prvo društvo hrvatskih iseljenika u Chileu, a njegovom je zaslugom u toj zemlji proradila prva hrvatska škola.

11. PETAR KUKOLJ (Nerežišća, 1910. - Makarska, 1978.), komediograf, inače po zanimanju učitelj. Od njegovih komedija najviše je izvođena *Konfužjun u Getu* (praizvedba u Splitu 1957. g.).

Od istaknutih osoba koje nisu rodom iz Nerežišća, ali su s tim mjestom bile povezane, navest ćemo najprije one iz svećeničkih krugova. Uz DUJMA HRANKOVIĆA (obrađen u ovom prikazu pod 2.1.1.), to su još dva svećenika. Prvi je dr. JERONIM BONAČIĆ (Milna na Braču, 1709. - Šibenik, 1762.), najznamenitiji nerežiški župnik uopće. Zaslužan za izgradnju i uređenje župne crkve u današnjem obliku. Prvenstveno za potrebe nerežiške crkve tiskao je 1743. (i 1761.) g. hrvatski katekizam. Umrlo kao šibenski biskup. Drugi je dr. NIKOLA MILIĆEVIĆ (Zvečanje kod Omiša, 1887. - Split, 1963.), upravitelj Pustinje Blaca blizu Nerežišća, zvjezdoznanac svjetskoga glasa, otkrio dvije zvijezde i nekoliko repatica, kojih položaj i mjesto prije toga nisu bili određeni u astronomskim kartama.

Od istaknutih svjetovnjaka pak s Nerežišćima je bio povezan IVO ČIPIKO (Kaštel Novi, 1867. - Kaštel Novi, 1923.), hrvatski književnik. Prvo nadlugarsko službovanje imao je u Nerežišćima (1891.-1901.) pa je u svojim djelima uzimao teme iz bračkog života.

Vjerojatno je (nije pouzdano utvrđeno!) nerežiškog podrijetla slavni slikar FEDERIKO BENKOVIĆ (Verona ?, 1677. - Gorizia, 1753.), kojim se zaključuje niz velikih hrvatskih umjetnika koji su djelovali izvan domovine.

Idejna je začetnica novoga - današnjega - samostana klarisa, dovršenoga poslije njezine smrti.⁷⁴ U času njezina preminuća nazočni su doživjeli neobično svjetlo. "Kao da je sam Gospodin na taj način potvrdio svetost njezina života." ⁷⁵

Fra Bernardin je iza sebe ostavio neizbrisiv petstoljetni trag upravo zahvaljujući svojem *Lekcionaru*, knjizi izabranih svetopisamskih odlomaka namijenjenih čitanju u bogoslužju. Svojim nastojanjem da vječnu Božju riječ objelodani u prvoj hrvatskoj latiničkoj knjizi - nastaloj svega četiri desetljeća nakon izuma tiskarskog umijeća⁷⁶ - fra Bernardin je sebi podigao neprolazan spomenik, osiguravši nezaobilazno mjesto u povijesti hrvatske pismene kulture.

⁷⁴ K. JURIŠIĆ, Katalog hrvatskih Božjih ugodnika, u: *Sv. Nikola Tavelić*, Zagreb 1971, 213 (234).

⁷⁵ A. PETRIČEVIĆ (S. Marija od Presv. Srca), *Samostan sv. Klare u Splitu 1308-1978*, Split 1979, 51.

⁷⁶ Još prije Drivodilićeva *Lekcionara*, 28 godina nakon izuma tiskarskog umijeća, tiskana je prva hrvatska knjiga uopće - glagoljski misal iz 1483. godine.

Dominica. j. aduentus

11

Incipit vulgarizatio dalmatica epistolarum. ⁊ euangeliorum.
anastase prebacionum. ⁊ benedictionum: continetur in anastasi.

Dominica prima de aduentu. Etenge pitule blarenoga

paula apostola keruaglianom.

Baty. Znainebi da vrime jest iure nam odasna usta
rille: Atada stanouto blire vest nasec ipalenge negos-
mo ueronali: Noeb minnia vest. adan sege pribixal:
Oduarzimo zato odnas dila od tamnošti iobucimose
norusge od suitlosti: tachoda udan pocteno budemo
hoditi: Ne ugidenyu. ni upityu Ne ulexanyu necistochie ine poc-
tenya. ne uprigonaryu od iarzbe menaudošti: Da obucitessē
gospodinom vsucharstom. Masidouange sueto. en. angel. pobter

erandi. versi. Dominus vobiscum: Domollinosic.

Uslissnaas gospodine suerij. otce ssemogif: vicgnij bore ipo
slati racci sueroga angella tuoga snebees. kij da čtina. obuy
me: zaschitij. pohodij. yobranij sstib chij pribujayu vonom sta
nu. gospodinom nassijm vsucharstom: G... Amen.

G I N I S Laus deo

Euangelia ⁊ epistole cum prebationibus ⁊ benedictionibus per
anni circulum. In lingua ylliricha feliciter expliciunt: Et menda-
ra ⁊ diligenter correcte per fratrem Bernardinum spalacensem:
Impressum venetijs per Damianum mediolanensem. Anno. d.
M. CCCC. XLV. die. xij. martij.

Početak i završetak "Lekcionara", hrvatskoga latiničkog prvotiska izdanoga u
Mlecima 1495. god. Priredio fra Bernardin "Splićanin" (Drivodilić iz Nerežišća).

Poradi fra Bernardinova djela s pravom se na njega može primijeniti objavljena i zapisana Božja riječ koju je on toliko cijenio: "Opjevajmo slavne muževe ... kojih se dobra djela ne zaboravljaju" (Sir 44, 1.10). Suvišno je napominjati kako spomen na fra Bernardina Drivodilića i obilježavanje petstoljetnog jubileja njegova djela nije samo sebi svrhom. "Za povijest se, naime - ponovimo s uglednim crkvenim povjesnikom Adolfom von Harnackom - ne zanimamo samo zato da spoznamo i shvatimo što se događalo u prošlosti, nego i zato da se oslobađamo od prošlosti ondje gdje nas je ona opteretila, te upoznamo što nam je činiti u sadašnjosti i napokon da se brižljivo i

oprezno pripremamo za budućnost.”⁷⁷ U tom smislu zaključimo nadahnutim riječima sadašnjega Pape: “Ne gubite sjećanje, jer je čovjek bez spomena na prošlost čovjek bez budućnosti!”⁷⁸

⁷⁷ Navedeno prema: *Glas Koncila* 28(1989), 34, 5.

⁷⁸ Izrečeno 5.XI.1994. u Cataniji na Siciliji. Navedeno prema: *Glas Koncila* 33(1994) 46, 4.

Nakon što je u rujnu 1991. g. Književni krug u Splitu, Zavod za znanstveni i umjetnički rad HAZU, izdao pretisak *Lekcionara Bernardina Splićanina 1495.* (uredio i predgovor napisao prof. dr. Josip Bratulić, str. I-XX i 1-210), pisac ovoga prikaza uputio je 10. prosinca 1991. g. dopis Osnovnoj školi u Nerežišćima s prijedlogom da bi se ona nazvala imenom fra Bernardina Drivodilića. U tome je dopisu, uz ostalo, napisao: “Kao rođeni Nerežišćanin slobodan sam predložiti mjerodavnima na razmatranje prijedlog da se ustanova, u kojoj se najmlađi naraštaji uče pismenosti, nazove imenom najznamenitijega Nerežišćanina, zbog njegova nezaobilazna mjesta u povijesti hrvatske pismene kulture.” Dopis je bio poslan još šestorici naslovnika: Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Hrvatske, Zagreb; Općinski sekretarijat za društvene djelatnosti, Supetar; Osnovna škola, Supetar; Mjesna zajednica, Nerežišća; Biskupski ordinarijat, Hvar; Župni ured, Nerežišća. U odgovoru spomenutoga Ministarstva čitamo i ovo: “Vaš je prijedlog u skladu s Uputama o nazivima škola. Odluku o nazivu škole u Nerežišćima donijet će nadležna općinska tijela i sama škola. Zahvaljujemo na inicijativi.” O slanju dotičnoga dopisa izvijestio je dnevni tisak. Usp. I. RADIĆ, *Prijedlog gđinjskoga svećenika Josipa Franulića / Školi u Nerežišćima ime fra Drivodilića, Slobodna Dalmacija* 49(1991), 14751, 20 (23. XII. 1991.).

Kad je tijekom 1993. g. građanski i vjerski tisak višekratno pisao kako će se 500. obljetnica *Lekcionara* obilježiti u listopadu 1995. g. u splitskom samostanu sv. Frane, pisac je ovoga prikaza 5. prosinca 1993. g. uputio dopis nerežiškomu Općinskom poglavarstvu, u kojemu je, među ostalim, napisao: “Kao rođeni Nerežišćanin slobodan sam predložiti štovanom Naslovu da bi se i Drivodilićev zavičaj uključio u tu važnu domovinsku proslavu. U sklopu obilježavanja 500. obljetnice tiskanja Drivodilićeva *Lekcionara*, u Nerežišćima bi se moglo otkriti spomen-obilježje (skulptura ili barem spomen-ploča), imenovati mjesnu školu Drivodilićevim imenom i održati liturgijsko slavlje. Moj prinos obilježavanju te obljetnice moglo bi biti predavanje o Drivodilićevu zavičaju u njegovo doba (15. st.)”

Dopis je poslan još osmorici naslovnika: Župni ured, Nerežišća; Osnovna škola, Nerežišća; Biskupski ordinarijat, Hvar; Samostan sv. Frane, Split; Gradonačelnik mr. Nikola Grabić, Split; Rektorat Sveučilišta, Split; Županija splitsko-dalmatinska, Split; Akademik dr. Petar Šimunović, Zagreb. Također je i slanje toga dopisa registrirao tisak. Usp. J. NIGOVIĆ, *Ususret 500. obljetnici prve hrvatske knjige na latinici / Nerežišća slave fra Bernardina Splićanina, Slobodna Dalmacija* 51(1994), 15483, 23 (22. I. 1994.). Vidi još IKA (*Informativna katolička agencija*), 1(1994), 3, 11 (27.I.1994.). Održavanje ovoga predavanja bilo je najavljeno u dnevnom tisku. Usp. I. RADIĆ, *Nerežišćani se pripremaju za obilježavanje 500. obljetnice sutora prve hrvatske latinične knjige / Spomen-ploča fra Bernardinu, Slobodna Dalmacija* 53(1995), 16081, 27 (29. IX. 1995.). Nakon dotičnoga slavlja

R i a s s u n t o

PAESE NATIVO DI FRA BERNARDINO DRIVODILIĆ IN QUEL
TEMPO (15. sec.)

In occasione del quinto centenario del Lezionario di fra Bernardino
"da Spalato" (1495.-1995.)

J o s i p F r a n u l i ć

In quest' anno ricorrono 500 anni da quando é stampato primo libro croato in caratteri latini, cioè "Lezionario di fra Bernardino da Spalato", stampato a Venezia nel 1495. Il Lezionario é in primo luogo diretto alle parrocchie della Croazia, dove la s. Messa si celebrava in latino. Dal Lezionario si proclamavano le epistole ed i vangeli in croato (lingua vivente).

Redattore di questo Lezionario fra Bernardino si chiama "*Spalatensis*" (=Splićanin) perché è vissuto ed ha operato nel convento dei francescani minori conventuali di S. Francesco a Spalato (=Sjplit), ma il suo cognome é Drivodilić ed é oriundo di Nerežišća (Neresi) - isola Brač (Brazza).

Dal materiale d'archivio e della bibliografia stampata, l'Autore in questo lavoro presenta concisamente il paese nativo di fra Bernardino nella sua epoca (15. sec.). Prima di tutto é presentata l'architettura civile ed ecclesiastica del quattro cento nel paese di Nerežišća. Poi segue l'osservazione sulla popolazione di Nerežišća in quel tempo: clero (parocchi ed altri sacerdoti), laici (terziarie associate cosiddette pinzochere), patrizi e plebei (cittadini).

Fra Bernardino Drivodilić é la più conosciuta persona da Nerežišća, paese che era il centro amministrativo, giudiziario, ecclesiastico e culturale dell' isola di Brač. Fra Bernardino é più importante, qualificante ed inevitabile personaggio dell' epoca nella storia croata di cultura e letteratura.

o održanom predavanju izvijestio je M. MIHALJ, Znanstveni skup: Bernardin Splićanin i samostan sv. Frane u Splitu / Petstota obljetnica knjige koja je prva ujedinjavala hrvatski narod, *Glas Koncila* 34(1995) 41, 17 (15. X. 1995.).